

Határok és falak nélkül – két új kiadványról

Átjárható határok

Ünnepi kötet dr. Gaál Botond professzor 65. születésnapjára.

Szerkesztette: Fekete Károly – Kustár Zoltán – Kovács Ábrahám.

Acta Theologica Debreceniensis 2., Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2011., 555 oldal

Azon túl, hogy egy adott tudományterületen kiemelkedő életművet alkotó személyiségek születésnapját ünneplő jubileumi tanulmánykötetek közleményei – a bennük foglalt új eredményekkel, kutatási szempontokkal stb. – a tudományág fontos referenciái lehetnek, több oldalról megközelítve is szimbolikus reprezentációi az embernek és műnek. Noha maga az ünnepelt nem szerepel a szerzők között, mégis róla szól – róla és neki vall – a kötet, jelenléte áthatja a cikkeket, az egykori és mai tanítványok, tudóstársak eredményein keresztül reflektálódik és válik újabb cselekvéssé a tudományos életmű.

Fölsejlik előttünk a szituatív kép: talán egy olyan „közös íróasztalnak” tekinthető e mostani kötet, amely Gaál Botond mindig nyitott kutatószobájában áll, a barátok, kollégák, tisztelők sorra jelennek meg, hogy letegyék a professzori íróasztalra a Gaál Botondnak ajánlott újabb közleményüket. Az ajánlás a tisztelet kifejezése mellett arról is szól, hogy a mű megszületésében valamilyen szerepe, hatása volt a címzettnek. A teológus professzor még ígét hirdet, s miután áldást oszt, megkapja az ajándékot. A tartalomjegyzék őrzi a gratulálók nevét. Határok szinte már nincsenek, legalábbis megnyílnak, átjárhatóvá válnak. S ez természetesnek is tekinthető: az ünnepelt diákkorától kezdve határról határra járt, fölmérve, hol és miként lehet kialakítani az átjárókat. A lelkészgyermek matematika–fizika szakos tanári diplomát szerzett, majd elvégezte a teológiai akadémiát; rendszeres teológiai tudományokból doktorált, kollégiumi főigazgató és akadémiai dékán volt, Universitas-elnök, akadémiai bizottsági főtitkár, s 2008-ban ő lett a Magyar Tudományos Akadémia első vallástudományi professzora.

Gaál Botond professzor köszöntése már az életrajzi ismertetés során is összetett feladat lenne, noha disszertációjának címe segíthet a mondandók rendszerezésében, ugyanis a *Tér, idő és az Ige* viszonyának vizsgálata eleve a nyitott gondolkodást reprezentálta. Fekete Károly és Kustár Zoltán a szerkesztői előszóban szintén kiemelte Gaál Botond ide is vonatkozó vallomását: *„A ’felfelé’ nyitott életforma (orando) összekapcsolása (et) az egyéni, iskolai, egyházi, nemzeti jövőt munkáló igyekezettel (laborando) olyan bibliai református nevelést jelent, amelyben az Istent dicsőítő bizalom egymás életét megtartó megbízhatósággá lesz munkában, tanulásban egyaránt.”*

Az „*átjárható határok embere*” – a szerkesztői bevezetés és a kötet cím formuláját alkalmazva – legmarkánsabban azzal reprezentálja a fölfelé nyitott gondolkodást, hogy a keresztyén teológia és a kortárs természettudományok kapcsolatát vizsgálja, követve edinburghi professzora, Thomas F. Torrence példáját, mely a mindenség kontingens természetű szemléletét, a látszólag egymástól távol eső területek érintkezését állítja középpontba. Gaál professzor ezeknek a kontingens viszonyoknak az érvényességét a matematika és a fizika, a filozófia és a teológia területein vetette próba alá, fölismerve „az ész igazsága és a világ valósága” közötti kapcsolatot. Az egzakt tudományok és a teológia érintkezési pontjait vizsgálандó hozta létre 1993-ban a Hatvani István Teológiai Kutatóközpontot. Az itt folyó munka ékes bizonyítéka annak, hogy a határok átlépése nemcsak a tanítás és tanulás között törvényszerű és elengedhetetlen, hanem a tudományterületek között is, új tereket kínálva a világ mind teljesebb – a transzcendens és immanens karaktert is összekötő – megismeréséhez.

E határokat, a különböző területek összekapcsolódását jelöli a kötet felosztása. A hat fejezet közül az első az ünnepi köszöntőket adja közre, megelevenítve a „tudományterületek határain átívelő szakmai és emberi kapcsolatokat” (a természettudományokat Bazsa György, Beck Mihály, Győry Kálmán, Végh László, az orvostudományokat Módis László, a társadalom- és bölcsészettudományokat Bitskey István, Kozma Tamás, a hit- és egyházi közéletet Győri József, Szűcs József, Vad Zsigmond köszöntője képviseli).

Külön fejezetcím ismétli a kötet címet: az *ÁTJÁRHATÓ határok* nyolc tudományos esszét gyűjt egybe a teológia, a humán- és természettudományok köréből. Békési Sándor *A szellemi-léleki arisztokrácia útja* című írásában a *Kálvin hagyománya* kiállítási katalógus értékelve fogalmazza meg vezérgondolatát: „a kultuszban és kultúrában alkotni kívánó, ugyanakkor Isten irányában felelősséget vállaló ember” küzdelmét a történelemben, s arra is föl hívja a figyelmet, hogy „az egyház mai reformációja nagy részben a *nem lelkészi* társadalom kezében van”. Berényi Dénes egy „klímahisztériával” foglalkozó könyv ismertetését, Daróczi Zoltán tudománytörténeti reflexióját (*A matematikáról*), Karasszon Dénes *Hét protestáns orvostörténet-író emlékezetét*, Lovas Rezső a teológia és természettudomány egymáshoz való visszatalálásának esélyeit latolgató jegyzetét (*Vallástalan vagy vallásos tudomány*) ajánlja Gaál Botondnak. Péter Katalin a 16–17. századi Magyarország „gondoskodó apáiról” írt, Sándor Balázs a hitvallásos elköteleződés kálvini és modern paradigmáját elemzi, végül Schöner Alfréd – az egymást formáló kölcsönhatások jegyében – a 18. századi református és zsidó kéziratok képi szimbólumainak egy (a halál ábrázolásával foglalkozó) csokrát mutatja be.

A jubileumi kötet négy nagyobb tanulmányfejezete Gaál Botond tudományos munkaterületeihez, érdeklődési köréhez kötődik. A fejezetcímek közül az *Írott és hirdetett ige* konkrét ráutalást tartalmaz, a *Hit, nemzet, modernitás* szemléleti alapvetést sejtet, az *Üzen a múlt* a történeti aspektusokra koncentrálnak, az *Óriások vállain* pedig metaforikus képet rejt magában. A tudományterületek egymáshoz kapcsolódására az alcímek utalnak világosan. Az utolsó tanulmánycsokor mutatja be – s ez kapta a legnagyobb terjedelmet is – a szorosabban vett szakterületet, a rendszeres teológiai érdeklődést. Az életmű előtt tisztelgő tudóstársak kutatási eredményeit azonban – egyúttal ismét az átjárható határokra utalva –, a *biblikus és gyakorlati teológiai, az egyház-, zene- és politikatörténeti, valamint a dogma- és teológiatörténeti tanulmányok* közvetítik.

Az egyes közlemények részletes ismertetésére nincs módunk, ám néhány témát, éppen a határok kitágítása miatt, érdemes kiemelni. Ilyen például a bibliai teológiai dilemmák és civilizációs feszültségek vizsgálata (*Hodossy-Takács Előd*), az igazság/igazságosság ószövetségi értelmezése (*Kustár Zoltán* – a rendszeres teológiai írásokat közreadó fejezetben ugyanezt a kérdést járja körbe *Hans Schwarz*, teológiai nézőpontból), vagy a tehetségre és kompetenciára vonatkozó, az oktatási trendekre aktualizálható bibliai útmutatások szemlézése (*Kodácsy Tamás*). De olvasunk a debreceni lelkészképzés történetében megfigyelhető kegyességi élet jellemzőiről (*Baráth Béla Levente*), a Váradi Iskola 18. század végi újrászervezéséről (*Pálfi József*), Kálvin helyéről a posztmodernitásban (*Borsi Attila*), Szókratész dialógusainak teológus szemmel való olvasásáról (*Frank Sawyer*), illetve a csodálkozó *Kálvin „esztétikájáról”* (*Békefy Lajos*). Utóbbi írás nemcsak a Kálvin-évekhez kapcsolódik, hanem Kálvin teológiájának és gondolkodásának időszerűségét, sajátosságait a református tudós lelkész Békefy oly módon is meg kívánja világítani, hogy cáfolja azt a tévhitet, miszerint „el-lentmondás van a kálvinizmus és az esztétika, egyáltalán a református vallásosság és a szépség iránti igény között”. (Nincs egyedül egyébként ezzel a felfogásával: Békési Sándor *Ergon* című, a keresztyén esztétika teológiájáról szóló monográfiája 2010-ben látott napvilágot; ugyancsak Békési szerkesztette a *Pius Efficat Ardor* című, 2009-es tanulmánykötetet, mely a művészet értékelését kínálja Kálvin művében és a református kultúrában; s külön fejezeteket szentelt a kérdésnek a jelen recenzió szerzője is a 2011-ben megjelent *Protestáns könyvjegyek* című képanyagológiai monográfiában.)

A rendszeres teológiai tanulmányok közt olvasható Füst-Molnár Szilveszter 2010. évi Doktorok Kollégiumának szekcióülésén elhangzott előadásának írott változata (*Donatista tényezők a Magyarországi Református Egyház ekkleziológiai útkeresésében 1989–90 után*); Juhász Tamás tanulmánya, mely a történelmi egyházak Szent Lélekről szóló tanításának eltérő pontjait vizsgálja (*Lélekjelentét a református egyház-*

ban. *A református teológia viszonylagosan önálló pneumatológiája*); a nemzetmegtartó erőként is jellemzett református egyház kulturális küldetését taglaló esszé (Lengyel-né Püsök Sarolta: *Az egyház mint nemzetmegtartó erő – a 20. századi magyar teológia tükrében*). Az evangélikus professzor, Reuss András tanulmánya (*Régi viták felizzó parazsa. Néhány szempont Jézus halálának értelmezéséhez*) egyebek mellett arra kérdez rá – felidézve a régi vitákat –, hogy Jézus passiója aktív vagy passzív volt-e, hozzátartozik-e „művéhez”, milyen „vallástörténeti rutinok” és milyen metaforák szabályozzák az értelmezést.

Michael Welker (heidelbergi egyetemi tanár) a feltámadás valóságáról, az ember halál utáni sorsáról értekezve (avagy: *Teológia és természettudományok össze tudnak-e fogni az eszkatológiai témák értelmes megvitatására?*) a párbeszédet sürgeti, szorgalmazva a régi és új stílusú metafizika különválasztását, előkészítve a feltámadás szerepének értelmezését, Krisztus „lelki testének” megértését. Megfogalmazza azt a szándékát, hogy a nem-teológus akadémiai gondolkodók adjanak választ a kérdésre: „vajon a fenntartható, mentő és nemes interakciónak, ami az Isten-teremtett világ és a spirituális információ relációban alakult ki, van-e analógiája az ő tapasztalati, kutatási területükön, s vajon ez segíti-e tárgykörükben a redukcionista koncepciók megváltoztatását, esetleges leváltását”. Ezt a törekvését látja igazolni már abból – a Pál szerinti holisztikus üdvösség-perspektívából – következően is, miszerint az antropológiai realizmushoz *eszkatológiai realizmus* kapcsolódik, tehát a spirituális információnak is hasonló értéke van, mint az anyagi valóságélelésnek.

Szathmáry Sándor írásából (*Az öröm hely és jelentősége a keresztyén teológiában – különös tekintettel Krisztus feltámadására*) szintén az irányban kapunk útmutatást, hogy érdemes a teológia és az esztétika összefüggéseit vizsgálni, ugyanis az öröm dimenziói ebben a korrelációban is értelmezendők, egyebek mellett az esztétikai és teológiai fogalomhasználati (élvezet, gyönyör, elragadás, szeretet, öröm, szépség) párhuzamok miatt. Szathmáry összegzése szerint: „az öröm-teológia nemcsak szép teológiai koncepció, melyben lehet gyönyörködni, hanem egyrészt az egész trinitárius teológiát el lehet benne helyezni, másrészt pedig keresztyén életben és istentiszteletben használható, és alkalmas Krisztus feltámadásának a teljesebb megértésére, az istentisztelet és az élet meggazdagítására”. A teológia és esztétika (a tanulmányok között többször visszatérő) párhuzamosságának gondolata ugyanúgy a határok átjárhatóságára, illetve az eredetileg nem létező határok visszabontására utal, mint a teológián belüli, illetve a teológia és természettudományok közötti kontingenciák felismerése.

Ian Torrence (Gaál Botond egykori mentorának fia, princetoni egyetemi tanár) esszéje (*A transzcendens rend szépségének megpillantása. A keresztyénység párbeszéde más bölcséleti tradíciókkal*) a platóni tradíció szépség- és igazság-fogalmát gondolja újra,

bemutatva a szépség modernista kritikáját, mely a „szépség dekonstrukciójához” vezetett. Thomas F. Torrence (1913–2007) nyomán arra is javaslatot kínál, hogy a szekularizált nyugati kultúrában „a szépség, mint az Isten által célul kitűzött harmónia jele, a keresztyén teológiában és a modern ember gondolkodásában hogyan foglalhatná el újra a maga helyét”. A kontingens világot meghaladó szépségaspektusok a transzcendens és immanens rend szimmetriáira is ráirányítja a figyelmet. A szépség – minden egyedi fölé emelkedő – funkciója a kettő metszéspontján rajzolódik elő, hozzásegítve ahhoz, hogy nyitva tartsuk az elmét a valóság még föl nem fedezett vonatkozásaira. Ebben a megközelítési módban a tapasztalati világ mellé mindig oda kell helyezni „az Isten szándéka szerint lezajlott teremtés tanát”, s még a különböző metanarratívák posztmodern kritikájában is van helye az önmagán túlmutató szépségnek, úgy is mint a harmónia és rend megpillantásához vezető lehetőségnek.

Gaal Botond tudományos életműve (s maga a jubileumi tanulmánykötet) végső soron azt példázza, hogy a határok szükségszerűen átjárhatók, mert a spirituális és természettudományos tapasztalatok ugyanazon tőről fakadnak; sem a természettudományos, sem a teológiai gondolkodást nem lehet zárt rendszerként kezelni; a spirituális formációk éppen az ember és Isten közötti kapcsolat teljesebb értelmezhetősége végett kapnak/kaphatnak anyagi formát is.

***

Orando et laborando

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem évkönyve a 472. tanévről – 2009/2010.

Szerkesztette: *Baráth Béla Levente.*

Debrecen, 2010 (2011) – 128 oldal

Nehezebb „műfaj” annál az évkönyv, mint amilyennek első hallásra tűnik, s még nehezebb a profil kialakítása egy felsőoktatási intézmény tanévé, az akkor és ott folyó munkát reprezentáló periodikum esetében. Vannak kötelező, a dokumentációt szolgáló fejezetei – az adattárban kell szerepeltetni a hallgatói névsorokat; ide kapcsolódik az oktatói és szervezeti egységek (tanszékek, intézetek) szerinti cím- és adattár; az évkönyv szerves része az adott esztendő esemény-naptára, az annales-jelleghez illeszkedik az oktatói publikációk részletes bibliográfiai leírása. Egy adott oktatási intézményben, tradíciótól és karaktertől függően, hol a diákok (és a diákélet eseményei) kapnak nagyobb szerepet, hol az intézményi közéletre helyeződik a hangsúly (a megjelenített árnyalatok széles skálán játszhatnak). Sok helyütt igyekeznek az évkönyvek

kiadását az adott tanév végére időzíteni, ebben az esetben azonban törvényszerűnek tekinthető, hogy az annales egyszerű adattárrá válik, s viszonylag kevesebb mód kínálkozik arra, hogy az évkönyv írásai az intézmény tanesztendőjének történései mögé is bepillantást engedjenek.

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem azt a szerkesztési hagyományt követi, mely megengedi, hogy csússzék bár a kiadás, az adattárat ellenben olvasmányokkal kiegészítve közelíti egy másik peridoikum, a folyóirat vagy az intézményi szemle felé. A 2009/2010-es tanévet dokumentáló kötet címlapján talán ezért szerepel a 2010-es dátum (amely évről az adatokat és beszámolókat közli), de a belső címdalról a 2011. évet olvassuk (amikor a szerkesztés lezárult, s mikorra elkészültek a beszámolók). A visszatekintés ideje távol tartja az ad hoc veszélyét, miközben a pillanatnyiságot és az alkalmi célszerűséget valós tartalommal tölti meg. S mivel az egyetem otthona, a Református Kollégium felirata és jelmondata egyben az évkönyv címe, természetesnek tűnik, hogy az „*imádkozva és dolgozva*” tartalma és üzenete márkánsan van jelen az évkönyv közleményeiben.

Az adattárak hátterébe enged bepillantást a gerincfejezet, az *Egyetemünk életéből* rovatcímmel. Ennek élén olvassuk Fazakas Sándor rektori tanévnnyitó és tanévvzáró beszédeit (funkcionális keretszempontból jobban tetszett volna e két beszéd kettéosztása a fejezet élére, illetve végére); majd beszámolók következnek a doktori iskola működéséről (Gaál Botondtól), a hallgatói önkormányzat munkájáról (Czető Norberttől és Andrassy Gergelytől), az internátus életéről (Gaál Izabellától), valamint – a mai peregrinusok egyetemjárását dokumentálva – az Erasmus programról (Gonda S. Lászlótól).

Mindezek a közlemények nem klasszikus értelemben vett olvasmányok, bár a rektori tanévnnyitó első részéből aktualitásában is általános, akár egy tanulmányba vagy esszébe illeszthető üzeneteket is kapunk (például a kálvini örökségre hivatkozó szociális kérdést érintve – az igazságos elosztásra és a szegényekről való gondoskodásra utalva, mely az együttélés kultúrájának fokmérője –, a személyes elkötelezettség és az intézményes megoldások közötti átjárhatóságot is faggatva). S a hitéleti publicisztika, igehirdető esszé vagy igetanulmány műfajából adódóan sorolható a tudományművelő közszereplések közé (még ha szélesebbre húzzuk is a határokat) az évkönyvet bevezető írás: Derencsényi István igehirdetése (1 Mózes 4,9–16 és Róma 13,12 textusa alapján) a „málenkij” robot áldozatainak emlékére a záhonyi református templom kertjében felállított emléktábla avatásakor. (Derencsényi itt arról is beszél, hogy Isten igéje szerint „az ember minősített feladata az emlékezés”, és hogy az erre való felszólítással a Szentírás számos helyén találkozunk.)

Van azonban két olyan fejezet (rovat) az évkönyvben, mely túllép az annalesek általános szokásrendjén, és kifejezetten a hittudományi egyetem profiljához illik, a kollégiumi tradíciókat követi. Az „Orando et laborando” azt is feltételezi, hogy a mindennapi hitgyakorlat elválaszthatatlan a tudományműveléstől, s ezt az évkönyvnek is tükröznie kell (ám nem csupán az oktatói publikációk felsorolásában). Az intézménytörténeti tanulmányok és a könyvajánló rovatok – noha az itt szereplő hat írás mindössze 24 oldalt kért a teljes terjedelemből – azon túl, hogy szintén az adott tanév történéseit „dokumentálják”, részben átvezetnek az egyetem tudományos folyóirata, a *Studia Theologica Debreceniensis* hasábjaira (ott egyébként számos közlemény rendszeresen kapcsolódik az egyetem tudományos közéletének eseményeihez).

Talán nem sérült volna a dokumentáló szándék, ha Baráth Béla Levente *Két történelmi emlékszéde* önálló címet kapott volna, és a szerző (együttal szerkesztő) elhagyja a megszólító retorikai formulákat. Arra ugyanis, hogy tudományos igénnyel megírt szövegekről van szó, a stílus és a kutatási eredmények közlése mellett az utal, hogy a szerző lábjegyzetes hivatkozásokkal látta el rövidebb tanulmányait. (A Degenfeld Imréről szóló emlékezés 2010. március 14-én, Baktalórántházán hangzott el – a néhai egyházkerületi főgondnok ekkor kapta meg a város először kiadott díszpolgári címét, a születése utáni 200. esztendőben. A sorrendben második, a kényszermunkára deportáltak memoárirodalmára is hivatkozó cikk pedig ugyanarra a záhonyi – 2010. szeptember 26-i – eseményre készült, ahol Derencsényi igehirdetése is elhangzott.) Egyetem- (illetve egyház-) történeti vonatkozása van Lenkeyné Semsey Klára visszaemlékezésének: a tanú, az egykori tanítvány és kolléga személyes emlékein keresztül idézte meg, születésének centenáriumán, Pákozdy László Márton (1910–1993) professzor alakját.

E két (illetve három) írás nem reprezentálni, csupán illusztrálni tudja az egyetem kollégiumi falakon belüli és kívüli, egyetemi és egyházkerületi közszerepléseit (akár egyetlen esztendő ilyen jellegű közleményeiből is össze lehetne állítani egy külön kis kötetet). A recenziós rovatból pedig három olyan könyv megjelenéséről értesülünk, melyet a hittudományi egyetem intézetei adtak ki a tanévben: a Szociáletikai Intézet gondozásában jelent meg a *Diakónia mint keresztyén vállalkozás* (Alfred Jäger könyve Szabó Csaba fordításában) és *A reménység testamentuma* (válogatás Martin Luther King legfontosabb írásaiból és beszédeiből, Gaál Izabella és Kocsis Áron szerkesztésében). A Hatvani István Teológiai Kutatóközpont gondozta a *8. Tudomány és teológia konferencián* elhangzott előadásokat, *Az ember mint lélek* címmel. Ez egyúttal az egyetem konferenciaszervező munkáját is illusztrálja, ám ha megnézzük az évkönyvben szereplő képeket, kínálkozik a kérdés, hogy miért nem olvasunk tanulmányt vagy szemlét egyéb eseményekről – a *Tudomány és teológia* konferencián túl csupán Kus-

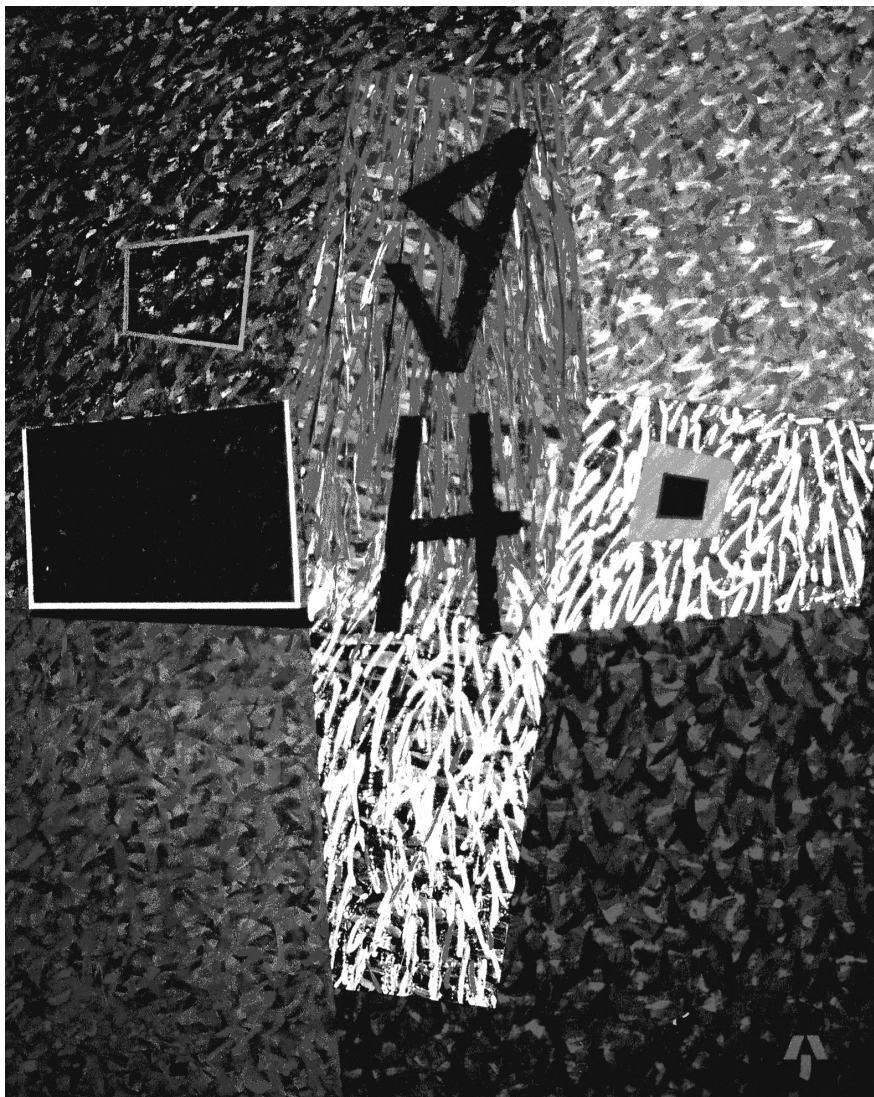
tár Zoltán ad beszámolót a Wilhelm Gesenius tiszteletére, szótára megjelenése 200. évfordulója (1810) alkalmából rendezett emlékkonferenciáról – *Bibliai írásmagyarítás és héber lexikográfia* címmel. (Ilyen dokumentumkép készült egyébként a 2009. októberi „... felelősségünk a jövőért” című konferencia résztvevőiről és a 2010. februári Melanchthon kiállításról a Nagykönyvtárban.)

Végül habilitációs és doktori laudációkat, emlékezéseket, búcsúszavakat közöl az évkönyv, melynek következő (2010/2011-es tanévről szóló) kötetét még bizonyára hasonló formában és szerkesztésben vehetjük kézbe. Ám az új tanévben megvalósult integráció, a hallgatói, oktatói és kutatói jelleg szélesedése, a hitéleti elkötelezettség és a társadalmi felelősségvállalás, a kihívások és késztetések palettájának helyét kereső színritmusa arra fogja ösztönözni a szerkesztőt, hogy ezen újabb tartalmakat is megjelenítse a 2011/12-es annalesben.

Továbbra is nehéz lesz viszont a feladat, hogy mi kerüljön az évkönyvbe. Az „Orando et laborando” szellemében meglehetősen intenzív tudományos és társadalmi közéleti cselekvések jellemzik az egyetemet. Szerencsére nem abban a helyzetben van az intézmény és az oktatói, professzori gárda, hogy tanesztendő tevékenységét csupán egy évkönyv reprezentálja, mely tanulmánykötetet, folyóiratot vagy más kiadványokat pótol. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem immár két szakfolyóiratot működtet (a *Studia Theologica Debreceniensis* és a *Mediáriumot*), intézetein (a már említetteken túl a D. Dr. Harsányi András Alapítványon) keresztül több könyvsorozatot gondoz, a tudományos eredményeket tanulmánykötetekben és önálló monográfiákban adják közre, s különböző szakfolyóiratokban is rendszeresen publikálnak a hit- és társadalomtudósok. Ebben az igen széles kínálatban a profilt talán az tehetné még markánsabbá, ha az évkönyv a diákság tudományos diákköri és doktoranduszi kutatásainak eredményeiből is kínálna egy csokrot az olvasáshoz.

VITÉZ FERENC

Aknay János: In memoriam I.